

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Pawła Orłowskiego:
„Polska Zjednoczona Partia Robotnicza w województwie białkopodlaskim.
Struktura, ludzie, działalność”, Siedlce 2020, ss. 304.**

Pomimo upływu 30 lat od rozwiązania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, stan badań nad ową „przewodnią siłą narodu” wciąż pozostawia wiele do życzenia. Przez długi czas historia partii komunistycznej nie cieszyła się zainteresowaniem badaczy. Dopiero kilka lat temu pojawiła się większa grupa młodych historyków badających funkcjonowanie biurokracji partyjnej. W rezultacie nie doczekaliśmy się dotąd całościowej monografii PZPR, ani też historycznej syntezy ustroju PRL, określającej rzeczywistą hierarchię i kompetencje organów władzy. Prace pisane przez prawników i politologów stanowią z reguły odwzorowanie formalizmu prawnego zawartego w konstytucji PRL, co ma się nijak do realnych mechanizmów władzy¹. Nie opisano także w pełni mechanizmów i procesów decyzyjnych w tzw. kierownictwie PZPR, chociaż powstały wartościowe prace zbiorowe na ten temat².

Bardzo nieliczne są publikacje na temat struktur wojewódzkich PZPR, które stanowiły przecież główne oparcie władzy komunistycznej w terenie. Dotąd powstało zaledwie 6 monografii dotyczących wybranych okresów lub aspektów działalności komitetów partyjnych w Warszawie, Krakowie, Białymstoku, Lublinie, Opolu oraz na Warmii i Mazurach. Prace te z reguły obejmują swoim zakresem chronologicznym głównie okres stalinizmu do 1956 roku. Natomiast ostatni okres funkcjonowania struktur wojewódzkich PZPR, po reformie administracyjnej z 1975 r., omawiają tylko dwie monografie (będące pokłosiem rozpraw doktorskich). Andrzej Boboli opisał Komitet Warszawski³, zaś Piotr Brzeziński – KW PZPR w Gdańsku⁴.

W tej sytuacji rozprawa doktorska autorstwa mgr. Pawła Orłowskiego podejmuje temat istotny zarówno z perspektywy regionalnej (podlaskiej), jak i ogólnopolskiej. W przeciwieństwie

¹Prof. Stanisław Ehrlich zwrócił uwagę na formalizm nauk prawnych, który „podtrzymywany świadomie lub nieświadomie odegrał niemałą rolę w ustrojowej mistyfikacji”, zob. S. Ehrlich, *Nomenklatura – przykład Polski...*, s. 32.

²*Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2003; *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki i R. Spalek, Warszawa 2011.

³A. Boboli, *„Przewodnia siła stolicy”. Komitet Warszawski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1975-1990*, Warszawa 2016.

⁴P. Brzeziński, *Zwijanie sztandaru. Komitet Wojewódzki PZPR w Gdańsku w latach 1975-1990*, Gdańsk-Warszawa 2019.

bowiem do wspomnianych prac dotyczących ważnych ośrodków przemysłowych o dużym znaczeniu gospodarczym i politycznym, prezentuje działalność PZPR w województwie o charakterze peryferyjnym i rolniczym. Jako *case study* funkcjonowania partii komunistycznej na prowincji przyczynia się do częściowego zapełnienia poważnej luki w polskiej historiografii w skali ogólnopolskiej. Jednocześnie jest istotnym osiągnięciem w zakresie opisywania dziejów południowego Podlasia w okresie PRL.

Chociaż główna uwaga Autora koncentruje się na Komitecie Wojewódzkim PZPR w Białej Podlaskiej, opisuje on także działalność komitetów niższych instancji i charakteryzuje kadry partyjne na terenie całego województwa. Przyjęte ramy chronologiczne są jak najbardziej prawidłowe i uzasadnione.

Konstrukcję pracy zasadniczo należy uznać za logiczną i prawidłową, adekwatną do podjętego tematu. Zastosowana konstrukcja problemowa pozwoliła na przedstawienie w czterech rozdziałach niemal wszystkich istotnych kwestii dotyczących PZPR w województwie: charakteru województwa białkopodlaskiego i struktur PZPR na terenie województwa (rozdział I), ludzi białkopodlaskiej PZPR – mas członkowskich, aktywu partyjnego i aparatu etatowego (rozdział II), wybranych aspektów funkcjonowania partii w województwie: finansowania, szkoleń, systemu nomenklatury (rozdział III), oraz głównych kierunków polityki KW PZPR w Białej Podlaskiej (rozdział IV).

Przyjęty układ pracy spowodował, że niektóre treści powtarzają się w różnych jej rozdziałach, lecz mimo to należy go uznać za optymalne rozwiązanie. Mam jednak kilka uwag szczegółowych co do umiejscowienia pewnych kwestii w planie pracy. Umieszczony w rozdziale II podrozdział: 2.3.3. Pracownicy polityczni, należałoby połączyć z podrozdziałem: 2.3 Aparat etatowy. Oba dotyczą w gruncie rzeczy tej samej grupy osób, powtarza się w nich wątek przeglądów kadrowych. Natomiast fragment dotyczący sekretarzy KW sugeruję połączyć z podrozdziałem 2.3.2 o I sekretarzach KW PZPR.

W strukturze pracy odczuwalny jest także brak kilku zagadnień, przede wszystkim szerszego omówienia dwóch momentów kryzysowych: kryzysu w partii w latach 1980-1981 oraz działalności wojewódzkiej PZPR w 1989 r., szczególnie w okresie wyborów czerwcowych i końcowego etapu prowadzącego do samorozwiązania partii i powstania następczyni: Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej (SdRP). Pominięcie tej drugiej kwestii wynika być może z braku materiału źródłowego, ale powinno to być zaznaczone we wstępie pracy. Ponadto jako mankamenty pracy można wskazać brak charakterystyki składu osobowego Egzekutywy KW PZPR, omówienia działalności Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej i spraw dyscyplinarnych członków partii (wspomniano tylko o karach za praktyki religijne).

Jako dużą zaletę recenzowanej rozprawy należy wskazać podjętą przez Autora w odrębnym

podrozdziale próbę porównania białskopodlaskiej PZPR ze strukturami partii w Warszawie, Gdańsku i Olsztynie. Warto w tym miejscu wspomnieć, że niedawno ukazała się jeszcze monografia KW PZPR w Opolu za lata 1950-1990. Sugeruję, aby przy przygotowaniu recenzowanej rozprawy do druku, uwzględnić również tę pozycję.

Mgr Orłowski stwierdza, że „KW zarządzał organizacją partyjną na terenie województwa z wyjątkiem okresu, gdy obradowały Konferencje Wojewódzkie” (s. 31), oraz, że „Konferencje Wojewódzkie były najwyższą władzą partii” (s. 33). Zabrakło tu wyraźnego podkreślenia, iż ta władza konferencji wojewódzkiej była tylko i wyłącznie formalna, ponieważ rzeczywistą władzę w województwie dzierżyła egzekutywa KW.

Dysertacja została napisana głównie w oparciu o materiały archiwalne uzupełnione źródłami drukowanymi i opracowaniami. Natomiast Autorowi nie udało się pozyskać relacji od działaczy partyjnych. Główny zasób źródeł (co jest w pełni uzasadnione) stanowią dokumenty wytworzone przez KW PZPR, a przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie, Oddział w Radzynie Podlaskim. Autor w ograniczonym stopniu powołuje się ponadto na materiały z Archiwum Akt Nowych (zespół KC PZPR).

Istotnym mankamentem bazy źródłowej jest według mnie zupełny brak teczek osobowych opisywanych w pracy członków elity partyjnej – I sekretarzy i sekretarzy KW. Akta większości z nich znajdują się w AAN – w Centralnej Kartotece PZPR. Jako uzupełnienie mogą posłużyć akta słuchaczy z Archiwum Szkół Partyjnych (przechowywane również w AAN). Natomiast akta personalne Czesława Staszczaka można odnaleźć w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej.

Praca jest napisana poprawnym językiem, ale doktorantowi nie zawsze udawało się uniknąć dość częstego zjawiska wśród badaczy zajmujących się PZPR, czyli ulegania językowi źródeł partyjnych.

Podaję kilka przykładów:

„Praca agitatorów przynosiła pozytywne efekty, ponieważ nastroje wśród społeczeństwa ulegały poprawie” (s. 121)

„Dobrze przygotowane wystąpienia wzbudzały, szczególnie wśród młodych słuchaczy, podziw i szacunek a także wiarę w partyjne hasła” (s. 122)

„Praktycznie zlikwidowano wszystkie utrudnienia w obszarze gospodarki narodowej” (s. 146)

„Udało się również w dużym stopniu zachęcić młodzież do udziału w szkoleniach partyjnych” (s. 193).

Uwagi szczegółowe:

s. 22

Autor pisze o jednorodności etnicznej województwa. Powinien jednak przynajmniej wspomnieć o

Ukraińcach i prawosławnych (klasztór w Jabłecznej) – nie powołał się na pracę Jacka Wysockiego, *Ukraińcy na Lubelszczyźnie w latach 1944-1989*, Lublin 2011.

s. 30

duża popularność PZPR na terenie województwa – dlaczego?

s. 31

wykres liczby członków i kandydatów bez komentarza,

s. 36

Milicja Obywatelska powinna być pisana z dużych liter, bo to nazwa instytucji

s. 66

„dwie partie o charakterze komunistycznym” PPR i PPS – to duże uproszczenie, PPS była partią satelicką i kontrolowaną przez komunistów, ale nie komunistyczną. Wśród jej członków było wielu autentycznych socjalistów.

s. 83

brak wskaźnika upartyjnięcia poszczególnych grup społecznych (robotników, chłopów, inteligencji).

Brak danych liczbowych odnośnie członków ZSL i SD.

s. 84

gdy mowa o młodzieży autor wymienia ZMS, a zapomina o ZSMP

s. 93-94

brak informacji o procencie członków PZPR będących członkami „Solidarności”

s. 97

występuje pewna nieścisłość:

„Z przedstawionych danych wynika, że kobiety stanowiły ok. 20 % składu wszystkich ważniejszych organów KW PZPR w Białej Podlaskiej”.

Tymczasem z wykresu umieszczonego na tej samej stronie wynika coś innego.

s. 163

czytamy, że Stanisław Kaper ukończył Centralną Szkołę Partyjną przy KC w 1954 r.

W tym czasie nie było takiej placówki – chodzi tutaj o Centralną Szkołę PZPR albo Szkołę Partyjną przy KC PZPR

s. 233-235

brak dat powstania dokumentów w przypisach

s. 229-235

w sumie 7 stron ogólnie od SD i ZSL w kraju, a tylko 6 stron o działalności tych stronnictw w województwie

Reasumując, wskazane powyżej mankamenty nie wpływają na ogólną wartość merytoryczną recenzowanej pracy. Rozprawę mgr. Pawła Orłowskiego oceniam pozytywnie. Autor podjął istotny temat, przeprowadził szeroką kwerendę źródłową, a wyniki swych badań przedstawił w kompetentny sposób. Praca mgr Orłowskiego spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j.: Dz. U. z 2017, poz. 1789, ze zmianami, w związku z art. 179 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. - Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce – Dz. U. z 2018, poz. 1669), i jest podstawą do nadania stopnia doktora w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia.

Ulirostrzew Szerecko